

4.1.3. Szociálpolitika

A társadalombiztosítás szervezete és működése. Szervezet. A társadalombiztosítási ügyek intézése. Nemzetközi kapcsolatok

In: Illés György (szerk.): A magyar társadalombiztosítás 20 éve (1945–1964).
Budapest, 1967, SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság. 3–9.

A korszakra jellemző kommunista ideológia jegyében az osztályharcos retorika, valamint a politikai célkitűzések által újraértelmezett szociálpolitikai feladatok és eredmények bemutatása az 1950-es, 1960-as években.

A szociális ellátás legjelentősebb területe a társadalombiztosítás. A felszabadulást megelőző utolsó békeévben, 1938-ban 2,8 millió munkásra, alkalmazottra és igényjogosult családtagra, az ország lakosságának 31 százalékára terjedt ki a társadalombiztosítás. A félfudális, agrár-ipari Magyarországon a társadalombiztosításból már eleve kizárták a kisparaszti törpebirtokokon élő 3 millió mezőgazdasági proletárt, valamint a kis egzisztenciák népes táborát, a kisiparosokat, kiskereskedőket. A nagybirtokon élő mezőgazdasági munkásság is csak baleset és a férfi dolgozók öregség esetére voltak biztosítva, betegségi biztosításának megvalósítását, a földesurak érdekeit védő kormányok következetesen megakadályozták. A dolgozók egyes rétegeinek társadalombiztosítási jogai között lényeges eltérés volt, a társadalombiztosítási ügyek lebonyolítását mintegy harminc különálló intézmény végezte.

A felszabadulás utáni húsz évben a társadalmi és gazdasági téren elért fejlődés a társadalombiztosítás nagyarányú fejlődését is eredményezte. A feladatok között első helyen állt a társadalombiztosítási szervezeti széttagoltságnak megszüntetése és az egységes állami egészségügyi szolgálat kialakítása. 1945-ben megvalósult a mezőgazdasági munkásság betegségi biztosítása, és 1949-ben a kisipari és mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok is biztosítottakká váltak. [...]

A három- és ötéves tervek nagyarányú iparfejlesztése, a mezőgazdaság szocialista szektorának kialakulása eredményezte, hogy 1964-ben 9,8 millió főre, az ország lakosságának 97 százalékára terjedt ki a társadalombiztosítás.[...] Fontos dátum a társadalombiztosítás történetében 1950, amikor a Szakszervezetek Országos Tanácsának irányításával a szakszervezetek átvették a társadalombiztosítás igazgatását. Ez idő szerint 23 ezer munkabizottságban 124 ezer aktivista foglalkozik a társadalombiztosítási ügyek intézésével. [...]

Szervezet

A felszabadulás előtt a társadalombiztosítás szervezete széttagolt volt. Az egyes intézmények más-más szolgáltatást nyújtottak, eltérő volt a szolgáltatások mértéke, az egészségügyi ellátás színvonala. Az uralkodó osztály ily módon is szembeállította a dolgozók rétegeit. A biztosítóintézetek csak látszatönkormányzattal rendelkeztek. [...] A társadalombiztosítás vezető intézménye az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) volt, mely az ipari munkásság betegségi, nyugdíjbiztosítását, a vidéki vállalatoknál foglalkoztatott magánalkalmazottak betegségi biztosítását, mindkét réteg baleseti biztosítását és a bányanyugbér-biztosítást látta el. [...] A Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI feladatkörébe tartozott a budapesti vállalatoknál foglalkoztatott magánalkalmazottak betegségi biztosítása és országosan a magánalkalmazottak nyugdíjbiztosítása. [...] Az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézethez (OMBI) tartozott a mezőgazdasági munkásság baleseti és járadékbiztosítása. Csak betegségi biztosítási feladatokat látott el: az Országos Tisztviselői Betegségélezési Alap (OTBA) a közalkalmazottak részére; a Székesfővárosi Alkalmazottak Segítő Alapja (SZASA); az Államvasutak Betegségi Biztosító Intézete; a Posta Betegségi Biztosító Intézete; a Magyar Hajózási Betegségi Biztosító Intézet (MAHABBI); a Dohányjövődék Betegségi Biztosító Intézete (DOBBI); a Postatakarékpénztár Betegségi Biztosító Intézete; a 18 bányatárspénztár és több kisebb intézmény.

A közalkalmazottak nyugdíjbiztosítását az állam, az állami üzemek, a közületek látták el. Számos nagyvállalat létesített vállalati nyugdíjpénztárt, elsősorban tisztviselői részére. [...] Családi pótlékban a közalkalmazottak és a nagyobb üzemekben dolgozó ipari munkásság részesült. Az ipari munkásság családi pótlékát 8 szakmai családpénztár folyósította.

A második világháború alatt a társadalombiztosító intézetek önkormányzatát felfüggesztették, vagyonuk jelentős részét háborús célokra használták fel. A felszabadulást követően az ideiglenes nemzeti kormány visszaállította az önkormányzatok működését azzal, hogy az addigi 50–50 százalékos arányt megváltoztatva, az önkormányzati tagok kétharmad részét a munkavállalók, egyharmad részét a munkaadók delegálták. A társadalombiztosító intézetekben megerősödött a munkásosztály befolyása. Megkezdődött a harc a társadalombiztosítás egységesítéséért, a szolgáltatások fejlesztéséért, az egészségügyi ellátás javításáért.

A szervezeti egységesítésre a szakszervezetek XVII. kongresszusa hozott határozatot. Addig az időpontig csak az OMBI és a szakmai családpénztárakból alakult Országos Szakmai Családpénztár olvadt be az OTI-ba. A kongresszusi határozat alapján első lépésként az OTI és a MABI egyesítése történt meg 1949. január 1-én. Ezt rövidesen követte a többi intézmény beolvasztása is, a vasutas dolgozók biztosítási intézményeinek kivételével. Külön intézmény, az Országos Nyugdíjintézet (ONYI), létesült a nyugdíjak folyósítására.

Az egészségügyi ellátás vonalán nagymérvű változást jelentett a Minisztertanács 1950. évi 139. sz. rendelete, amely a dolgozók és családtagjaik betegellátását az állami egészségügyi szervezet feladatává tette.

A Minisztertanács 1950. évi 165. sz. határozata arról intézkedett, hogy azokban az állami vállalatokban, üzemekben, hivatalokban, amelyek legalább 100 főt

foglalkoztatnak, a betegségi biztosítás készpénzszolgáltatásait és a kórházi beutalót az üzemekben kell kiszolgáltatni. Később ez a feladatkör a családi pótlék megállapításával és folyósításával kibővült.

Az Elnöki Tanács 1950. évi 36. sz. törvényerejű rendelete a társadalombiztosítás igazgatását a SZOT irányításával a szakszervezetekre bízta. Az OTI feladatkörét a Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ vette át. A 100 főnél több dolgozót foglalkoztató üzemekben megalakultak a szakszervezeti bizottság irányításával működő társadalombiztosítási tanácsok, az SZTK alközpontjai és kirendeltségei segítségével és ellenőrzésére a társadalombiztosítási bizottságok. A szakszervezetek központjai, megyei tanácsai és megyei bizottságai, a társadalmi aktivisták széles hálózatára támaszkodva, kezdtek foglalkozni a társadalombiztosítás kérdéseivel.

A Minisztertanács nevében gyakorolt felügyeleti jogkör a nyugdíjjal és családi pótlékkal kapcsolatban a Pénzügyminisztériumhoz, majd 1957-től a Munkügyi Minisztériumhoz került. Ebben az időszakban terjedt ki a társadalombiztosítás hatálya a kisipari és mezőgazdasági termelészövetkezeti tagokra. A kisipari termelészövetkezeti tagok biztosítását kezdetben az SZTK, majd 1953. január 1-től a Kisipari Szövetkezeti Kölcsönös Biztosító Intézet (KSZKBI) látta el. A mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok biztosítása kezdettől fogva az SZTK feladata volt.

A szervezeti, irányítási és felügyeleti rendszer további egységesítése a szakszervezetek XX. kongresszusának határozata alapján 1964. december 31-én valósult meg. Az Elnöki Tanács 1964. évi 6. sz. törvényerejű rendelete alapján létrejött a SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatósága és ennek igazgatóságai és kirendeltségei. Az új szervezet átvette az SZTK feladatkörét, és magába olvasztotta a KSZKBI-t, az ONYI-t és az Újságírók Szanatórium Egyesületét. A SZOT a Munkügyi Minisztériumtól átvette a nyugdíj és családi pótlék jogszabályok, valamint a nemzetközi szociálpolitikai egyezmények előkészítését és az ezekkel kapcsolatos szakmai felügyeletet.

Nem tartoznak az említett egységes szervezetbe: a MÁV Nyugdíj Hivatala, melynek szakmai felügyeletét, és a Vasutasok Szakszervezetének társadalombiztosítási osztálya, melynek teljes felügyeletét a SZOT végzi. A közalkalmazottak családi pótlékát a hivatal fizeti. A fegyveres erők, továbbá a fegyveres és rendészeti testületek tagjainak társadalombiztosítását az említett szervek saját hatáskörükben végzik.

A SZOT elnökségének határozata alapján, mint tanácsadó szerv, megalakult az Országos Társadalombiztosítási Tanács, amelyben a szakszervezetek, az állami szervek és a szakszervezetbe nem tartozó biztosítottak érdekképviselői szerveinek megbízottai vesznek részt. Ugyancsak megtörtént a társadalombiztosítási bizottságok kiegészítése az átvett biztosított rétegek képviselőivel.

A társadalombiztosítási ügyek intézése

A SZOT XVII. kongresszusának határozata: az ügyintézésnek közelebb vitele a dolgozókhöz, az üzemi kifizetőhelyek létesítése útján valósult meg. 1949 júniusában 3, 1964. év folyamán 3700 kifizetőhely működött. 2,7 millió dolgozó, az üzemi dolgozók 85 százaléka (családtaggal együtt több mint 5 millió fő) a munkahelyen kapja

kézhez a betegségi biztosítás készpénz-szolgáltatásait és a családi pótlékot. A kifizetőhelyeken a társadalombiztosítási feladatokat több ezer üzemi ügyintéző végzi. A kisebb üzemek dolgozói, a szövetkezeti tagok, a nyugdíjasok és egyéb biztosítottak betegségi biztosítási és családi pótlék ügyeit (a kisipari szövetkezeti tagok családi pótlék ügyeinek kivételével), valamint minden biztosított nyugdíjügyét 19 igazgatóság és az ezekhez tartozó 15 kirendeltség intézi. Az igazgatóságok, kirendeltségek feladata az üzemi kifizetőhelyek munkájának szakellenőrzése is. Az igazgatóságok, kirendeltségek alkalmazottainak száma 4250 fő. Mind az üzemi kifizetőhelyek, mind az igazgatóságok, kirendeltségek munkáját szakszervezeti szervek ellenőrzik, segítik és egyes feladatokat maguk is ellátnak. Országosan 23 ezer munkabizottságban 124 ezer aktivista foglalkozik társadalombiztosítással.

Az üzemekben a társadalombiztosítási kérdések gazdája a társadalombiztosítási tanács (tt), amelynek tagjait szakszervezeti taggyűléseken választják. 4200 tt működik 22 100 tanácstaggal. A tt-k az egyes feladatok ellátására albizottságokat hoznak létre (kifizetőhely ellenőrző, nyugdíjügyi, beteglátogató stb.).

Ez idő szerint 1700 kifizetőhely ellenőrző és 2400 nyugdíjügyi albizottság működik. A nyugdíjügyi albizottság tagjai megbeszélik a dolgozókkal a nyugdíjazással kapcsolatos problémákat, segítséget nyújtanak az iratok beszerzéséhez, és továbbítják a nyugdíjazási igénybejelentést az igazgatóságokhoz, kirendeltségekhez.

A nyugdíjügyi albizottságok eredményes munkáját jelzi, hogy az általuk előkészített nyugdíjügyek intézési ideje a nyugdíjhatározat meghozataláig 16 nap az átlagos 23 nappal szemben. Az öregségi nyugdíjak 53 százalékát, évi 22 ezer határozatot, már az albizottságok készítették elő. Évről évre emelkedik azoknak az üzemeknek a száma, amelyek társadalombiztosítási üzemi beszámoló keretében tájékoztatják a dolgozókat az üzemi társadalombiztosítási kiadások alakulásáról. 1964-ben 1300 nagyüzemben 1,7 millió dolgozó részére tartottak beszámolót. [...] A tt-k foglalkoznak a betegellátás, az üzemi egészségügy kérdéseivel, s döntenek a betegségi biztosítással és családi pótlékkal kapcsolatos vitás ügyekben.

A társadalombiztosítási bizottságok feladata az igazgatóságok, kirendeltségek munkájának ellenőrzése, a megyei egészségügyi intézmények tevékenységének társadalmi ellenőrzése, a tt-határozatokkal és a nyugdíjügyekkel kapcsolatosan benyújtott felszólamlásokban állásfoglalás, a rendkívüli segélyalapok felhasználásának intézése. [...] 33 társadalombiztosítási bizottság 120 albizottságának 700 tagja a szakmák megyei bizottságainak segítségével végzi munkáját. 1964-ben 32 ezer esetben javasoltak segítyt és gümőkórosok részére rendkívüli segítyt évi 15,6 millió forint összegben. A társadalombiztosítási bizottságok segítik a megyei szakszervezeti szervek társadalombiztosítási és egészségvédelmi tevékenységét. A megyékben a társadalombiztosítási tevékenységet a szakszervezetek megyei tanácsa (szmt) irányítja.

A szakszervezetek központi vezetőségei tapasztalt szakemberekből álló bizottságok közreműködésével dolgozzák ki javaslataikat az iparág sajátos helyzetéből adódó társadalombiztosítási, egészségügyi kérdések megoldására. A szakmai központok teszik meg javaslataikat kivételes nyugellátás megállapítására a szakszervezeti mozgalomban szerzett érdemek alapján.

A felszabadulást követő húsz év alatt változott az ügyviteli apparátus összetétele, szelleme, emelkedett a dolgozók politikai, szakmai és általános műveltsége. Kialakult az apparátus tevékenységében a szakszervezeti munkastílus, amely gyakorlatilag azt eredményezte, hogy az akták mögött az embereket látják a maguk problémáival, és legmesszebbmenően kifejezésre juttatják segítőkészségüket. [...] Az igazgatóságok és kirendeltségek egészségesen fejlődő szemléletét bizonyítja az is, hogy felelősséget éreznek a SZOT határozatainak végrehajtásáért, és erőteljesen segítik gyakorlati megvalósulásukat. A társadalombiztosítás területén dolgozó ügyintézők és szakszervezeti aktivisták célja közös: az igényjogosult minél rövidebb idő alatt részesülhessen a jogszabályok által biztosított szolgáltatásokban.

Nemzetközi kapcsolatok

A szakszervezeti társadalombiztosítás területén elsősorban a baráti szocialista országok társadalombiztosítási intézményeivel fejlődtek ki jó kapcsolatok. A baráti országok társadalombiztosítási vezetői kétévenként konferencián tanácskoznak az egyes országok társadalombiztosításának helyzetéről, tapasztalatairól és fejlesztési kérdéseiről. 1960-ban Budapesten, 1962-ben Moszkvában, 1964-ben Berlinben került sor közös eszmecserére.

Az utóbbi években 7 szocialista állammal jött létre szociálpolitikai egyezmény: Bulgáriával, Csehszlovákiával, Jugoszláviával, Lengyelországgal, a Német Demokratikus Köztársasággal, Romániával és a Szovjetunióval. Az egyezmények kiterjednek a társadalombiztosítás minden ágára, valamint a szociális gondozásra. [...] Az egyezmények alapján a dolgozók a társadalombiztosításban szerzett jogaikat megőrzik akkor is, ha az egyezményt aláíró valamely másik ország területén dolgoznak. A felsorolt országok bármelyikében az odautazó dolgozók heveny megbetegedés, baleset esetén díjmentesen részesülnek gyógykezelésben, kórházi ápolásban. [...] Az SZTK 1963-ban lépett a Nemzetközi Társadalombiztosítási Szövetség tagjai sorába. Képviseltette magát 1963-ban a Genfben tartott ülésen, valamint 1964-ben Washingtonban tartott közgyűlésen.

A szociálpolitika főbb területei és értelmezései

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 9–19.

Az előző forrásszemelvényhez hasonlóan ez a korabeli értelmezése a szociálpolitikának a szociálpolitikát a gazdaság rendszerén belül, annak alárendelve értelmezi. Előtérbe helyezi az osztályharcot, azaz a szociálpolitika osztályérdekek mentén történő gyakorlati megvalósítását, valamint a szocialista szociálpolitika (s egyben a kommunista jóléti állam) egyik fontos elvi alapvetését: az üzemi szociálpolitikát és a kommunista párt „transzmissziós szíjaiként” működő szakszervezetek bevonását a társadalombiztosításba.